

RECENSIONER

Britt Liljewall: *"Mig själv och mitt gods förvalta" – 1800-talskvinnor i kamp om myndighet*. Nordiska museets förlag, Stockholm 2013, 240 s., ill. ISBN 978-91-7108-560-3.

I början av 1800-talet var de flesta kvinnor omyndiga i Sverige. Alla gifta kvinnor stod under sin makes förmyndarskap och de ogifta under faderns, närmaste manliga släkting eller under en annan, tillförordnad, mans förmyndarskap. Endast änkorna var myndiga. Många ogifta kvinnor ansökte om myndighet under seklets förra del, en ansökan som ofta bifölls. Ansökningsförfarandet var emellertid en komplicerad procedur. År 1858 blev alla ogifta kvinnor myndiga vid 25 års ålder efter ansökan, och 1863 beslutades att alla ogifta kvinnor automatiskt skulle bli myndiga vid denna ålder. Giftna kvinnor stod däremot fortfarande under den äkta makens förmyndarskap fram till 1921.

Britt Liljewall, fil.dr. i historia och docent i agrarhistoria, har skrivit om hur kvinnor som ansökte om myndighet under 1800-talet agerade och bemöttes. Nio kvinnor är huvudpersoner i *"Mig själv och mitt gods förvalta"*, och Liljewall har försökt att med hjälp av kvinnornas ansökningar, mantalslängder, kyrkoböcker, flyttningslängder och testamenten rekonstruera deras liv. Hon pendlar mellan ett aktörsinriktat perspektiv och ett strukturellt, och anknyter till semantikern Hayakawas abstraktionsstege där man väljer olika utkikspunkter: närmare aktörerna eller strukturerna. Hennes övergripande fråga är: Hur använde 1800-talets kvinnor myndighetsredskapet för att forma sina liv? Underfrågorna handlar om vilka omständigheter som drev dem till att ansöka om myndighet, samt om relationerna mellan kvinnor och män samt mellan olika kategorier av kvinnor. Liljewall undersöker även efternamnsskicket i sin analys, samt titlarna fröken, mamsell, demoiselle, jungfru och piga och dessas förändring över tid, i syfte att ringa in de sökandes sociala hemvist.

Britt Liljewall undersöker samtliga ansökningar om myndighet som inkom till Justitierevisionen år 1800, 1825 och 1850. Mellan 1858 och 1864 sväller materialet

så pass mycket att Liljewall gjort en geografisk avgränsning till Barne och Ås härad samt till Lidköping och Vänersborg i Västergötland. Efter 1865 blev myndighet norm för ogifta kvinnor, men det förekom att kvinnor ansökte om att bli omyndigförklarade. Av dessa har Liljewall tittat närmare på 18 ansökningar från 1865–1870 från ogifta kvinnor som nu ansökte om att förbli omyndiga.

Att vara myndig under 1800-talet förknippades främst med större frihet att agera i ekonomiska ärenden, exempelvis att ha hand om större penningssummor, hyra bostad, ha ansvar för sin ekonomi, driva företag och sälja fast egendom. Under tidigt 1800-tal framhävde ofta kvinnorna sin stadgade ålder, sin goda vandel, sparsamhet och arbetsamhet som skäl för sin ansökan om myndighet, och bilden av kvinnan som ödmjuk och underordnad tonar fram, i linje med tidens ideal. Kvinnans beroende av andra för att få sin ansökan positivt bedömd blir också tydlig. I de fall då det rådde oenighet i kretsen kring den sökande om ifall hon borde bli myndig, var också risken uppenbart större att ansökan avlogs. Ofta kunde män i kvinnans omgivning ha intresse i att hon förblev omyndig, exempelvis för att kunna utnyttja tillgångar som annars tillföll henne.

Kring år 1800 kom de flesta ansökningar om myndighet från kvinnor ur samhällets mer privilegierade skikt. År 1850 tycks kvinnorna ha tagit större eget ansvar för sina ansökningar, och att ansöka om myndighet verkar inte ha varit lika utmanande som femtio år tidigare. Kvinnlig självständighet och företagsamhet tycks ha blivit mer accepterat, och de argument som framfördes handlade mer om försörjningsproblem. Den förändrade näringslagstiftningen med skråtvångets avskaffande 1846 och det ökade antalet ogifta kvinnor i befolkningen har givetvis satt sina spår i ökningen av ansökningarna och framhållandet av försörjningsproblematiken.

Under 1800-talets lopp spreds myndighetsagerandet både nedåt i åldrarna, till lägre sociala grupper än de borgerliga som tidigare dominerat och till kvinnor på landsbygden. Ett genomgående drag för de kvinnor som ansökte om myndighet under nästan hela tidsperioden var att fadern inte längre var i livet. Det tyder på en

starkt patriarkal norm: att ansöka om myndighet om fadern levde ansågs som ett normbrott. De som tidigt blev faderlösa var starkt överrepresenterade bland de myndighetssökande kvinnorna, en omständighet som bidrog till att kvinnan själv måste ta ansvar för sin försörjning. Efter 1850 tycks geografisk rörlighet och fattigdom ha drivit på kvinnor att ansöka om myndighet, ibland även om fadern var i livet.

Vi möter många gripande livsöden i Liljewalls bok. Maria Jönsdotter är ett av dem. Hon dömdes för barnamord på sin utom äktenskapet nyfödde son 1842, och dömdes till döden. Men hon benådades, och fick avtjäna sex års straffarbete på arbets- och korrektionsanstalten i Norrköping. Eftersom hon skött sig väl i fängelset kunde hon vid 28 års ålder återvända till föräldrahemmet i Billingehöjden i Skåne. Där bodde även hennes tidigare födda, också oäkta dotter. År 1850, vid 32 års ålder, ansökte Maria Jönsdotter om att få bli myndig, en ansökan som tillstyrktes av kyrkoherden i socknen. Han underströk hennes numera goda vandel, flit och arbetsamhet. Maria och hennes dotter flyttade till Malmö och efter en tid gifte Maria sig, men blev då åter omyndig.

Ett särskilt intressant fall av myndighetsansökan är Anna Kajsa Pettersdotter. Hon gifte sig med hökaren Olof Andersson efter att ha fött honom två barn, vilka senare följdes av ytterligare åtta. År 1860 ansökte den gifta Anna Kajsa för att få sin man omyndigförklarad, och själv få bli hans förmyndare. Maken hade då allt oftare börjat figurera i rådhusrättens protokoll på grund av fylleri, slagsmål och misshandel. Hennes ovanliga ansökan beviljades inte till en början, men Anna Kajsa gav sig inte, och efter mycket processande lyckades hon först med att få sin make omyndigförklarad och slutligen själv bli hans förmyndare 1866. För att komma dithän genomdrev hon också en skilsmässa. Eftersom hennes status som gift kvinna ansågs som ett hinder för henne att bli myndig och förmyndare, så visade det sig att positionen som frånskild gjorde detta lättare.

”*Mig själv och mitt gods förvalta*” lyfter fram enskilda kvinnor, deras utsatthet och handlingskraft, men också förhandlingsutrymmet mellan dem och ett regelverk upprättat av män. Myndighet var en angelägen fråga för kvinnorna och efterhand fick de allt större möjlighet att agera som självständiga individer. Liljewalls resultat ifrågasätter därför en del tidigare forskning, som snarare framhåvt mäns ekonomiska behov som drivkraft i utvecklingen mot myndighet för ogifta kvinnor. I själva verket var det i hög grad en emancipationsfråga

Eva Helen Ulvros, Lund

Eva F. Dahlgren: *Fallna kvinnor. När samhällets bottensats skulle lära sig veta hut*. Bokförlaget Forum, Stockholm 2013. 323 s., ill. ISBN 978-91-37-13827-5.

Eva F. Dahlgren är författare och frilansjournalist. När hon arbetade med boken *Farfar var rasbiolog* fann hon ett fotoalbum med nakna kvinnor i rasbiologiska institutets källare i Uppsala. Kvinnorna är fotograferade nakna, i helbild, halvbild, profil, framifrån och bakifrån – allt i syfte att kunna användas vetenskapligt. De avporträtterade var prostituerade som under 1920- och 30-talen var inspärrade på Statens tvångsarbetsanstalt i Landskrona. Deras brott var lösdriveri; de saknade arbete och bostad och levde ett liv som väckte moralisk anstöt. 1923 fanns det drygt 600 kvinnor i Sverige registrerade som lösdrivare. De kallades av myndighetssverige samhällets ”bottensats” och ”strykfåglar”.

På anstalten skulle de fostras till dugliga samhällsmedborgare. Samhället var vid denna tid besatt av renhet, ordning och arbetsmoral. Kvinnorna skulle lära sig arbeta och veta hut, men de skulle också observeras. På anstalten gjordes ”vetenskapliga” försök att klassificera och systematisera kvinnorna och de kontrollerades in på bara kroppen. Att ha suttit på Landskronaanstalten gav en stämpel för livet och de flesta återkom gång på gång. Enligt Socialstyrelsens rapport från 1925 var det högst 10–15 procent som återanpassades. Kvinnorna hamnade vid frigivningen i ett moment 22. Ingen ville anställa dem eftersom de varit intagna på anstalten och därför kunde de inte skaffa sig någon bostad, enda lösningen på den ekonomiska situationen var att återgå till prostitution. Därtill hör att enbart ca 10 procent av de intagna INTE hade gonorré eller syfilis; en knapp fjärdedel av de intagna hade bådadera.

Med utgångspunkt i det rika arkivmaterial från Landskronaanstalten som finns bevarat på Landsarkivet i Lund och på Landskrona museum kan författaren genom ett omsorgsfullt forskningsarbete rekonstruera de intagna kvinnornas vardag på anstalten, anstaltsledningens syn på och arbete med kvinnorna samt genom brev också låta läsaren lyssna till kvinnornas egna upplevelser. Hon arbetar sig igenom vakternas dagböcker, journaler, anstaltsdirektör Carl Emil Gülichs anteckningar och brev, biografier av de intagna, ”Assistenten” Wiséns noteringar och brevväxling med de frigivna, fångperledlar m.m. samt inte minst fotosamlingar.

Källmaterialet har använts tidigare i böcker och vetenskapliga avhandlingar, och tillsammans med annan